

Huszi Éva

KAPCSOLATI MOZAIKOK
Kapcsolathálózati mintázat mozaikcsaládokban

DOI 10.35402/kek.2022.1.8

Absztrakt

A tanulmány a mozaikcsaládban élő nők bizalmas kapcsolatrendszerét, társasságot és instrumentális támogatást nyújtó kapcsolatait vizsgálja a témában készült interjúk alapján. A vizsgált, mozaikcsaládban élő, jellemzően középkorú, legalább középiskolai végzettséggel rendelkező nőknek a bizalmas, illetve a társasságot nyújtó (szabadidő), valamint az instrumentális támogatást biztosító kapcsolataik főleg a családtagokra és rajtuk kívül elsősorban a baráti kapcsolatokra épülnek. A vizsgált esetek többségében az azonos nemű barát (=barátnő), mint bizalmas, nem a párkapcsolat (férj, élettárs) helyett került említésre, hanem mellettük. Így esetükben modernizálódott bizalmas kapcsolatrendszert írhatunk le. A válaszadók családja (az anya szülei, testvérei) áll szorosabb kapcsolatban a mozaikcsaládokkal, mintegy kísérve azt a konvojt, ami a válás és új párkapcsolat kialakítása során jelentősen átalakul, egyfajta stabilitást biztosítva annak.

Abstract

Personal social network in multinuclear families

This paper focuses on the confidante social network and some aspects of the social support system of women living in multinuclear families based on interviews. The examined dimensions of the personal social network of the studied population, who were in their middle ages, the secondary school educated women, were built mainly the close family relationships (partner, parents, children, siblings) and other kin ties and close friends. The same gender friend as a confidante was mentioned besides the partner of the respondents not instead of them, which refers to a modern network of the confidante relationships. The close family ties

(mainly the respondents' mothers, siblings) have strong contact with the multinuclear families and follow the convoy, which was significantly changed during the form of the new partnership, to give one sort of stability to them.

„...nem sok ember van, de akik vannak, azok maximálisan...”

Bevezetés

A család, mint a társadalom alappillére, mint az elsődleges szocializációs közeg, mint a bensőséges és bizalmas kapcsolatok terepe – köszönhetően a makrotársadalmi struktúrák gyors és meghatározó változásainak, a globális és lokális közösségekben történő átalakulásoknak –, az utóbbi évtizedekben ugyancsak fontos változásokon ment keresztül. A változás kezdetét sokan az 1970-es évekre teszik, mikor megjelentek, majd egyre gyakoribbá váltak az olyan posztmodern életformák, mint a szingliség, az élettársi kapcsolat, a válás utáni új partnerkapcsolat (házasság vagy élettárs), a látogató partnerkapcsolat (amikor a felek külön háztartásban élnek, de párkapcsolatban – living apart together, LAT) vagy éppen az itt tárgyalásra kerülő mozaikcsalád, mint életforma. A változások hátterében olyan globális jelenségek állnak, mint az iskolában töltött idő meghosszabbodása, ezzel együtt a család-alapítás és gyermekvállalás kitolódása, a nők munkába állása, ezzel párhuzamosan a kétkeresős családmódel elterjedése és általánossá válása. S bár a „posztindusztriális társadalmakban megfigyelhető a családi élet és általában az életformák pluralizációja” (Somlai 2013:15, 1999; Hettlage 2000) minden jel arra utal, hogy mégis a család maradt az alappillér, melyben a tagok számíthatnak egymásra a különböző események, problémák, kérdések idején.

Jelen tanulmány fókuszában a család kapcsolatrendszerének, pontosabban a mozaikcsaládnak vagy

multinukleárisnak nevezett családforma társas tárogatóhálózatának vizsgálata áll. Az interakcionális iskola családdefiníciója szerint a család legfontosabb jellemzője a családtagok közötti állandó kapcsolat, kölcsönhatás. Az egyének közötti interakció azonban nemcsak a családon belül, hanem azon kívül is létrejön: a családokat alkotó egyének kapcsolathálózata szerteágazó. A társas kapcsolatokon keresztül pedig különböző, mind az egyénre, mind a család egészére ható információk, erőforrások áramlanak. Ezek alapvetően befolyásolhatják a család szerkezetét, működését, mikro- és makrotársadalmi integrációját is. Ugyanakkor a családban, annak összetételében végbemenő változások, pl. egy válás kapcsán, hatással lehetnek a családi kapcsolatok kiterjedésére és összetételére is.

A tanulmány a hazai családpszichológiai kutatások azon „fehér foltjához” igyekszik némi új adalékkal szolgálni, mely a mozaikcsaládokkal kapcsolatos ismereteinkkel kapcsolatban fogalmazódott meg Harcsa István és Monostori Judit legfrissebb, vonatkozó tanulmányában. A nemzetközi kutatások eredményei egyébként nem támasztják alá egyértelműen sem azt, hogy a mozaikcsaládban élők kapcsolathálózata kiterjedtebb, sem azt, hogy szűkebbek, mint más családtípusok esetén (Aeby et al. 2014; Harcsa–Monostori 2020). Ezt a kérdést jelen írás sem tudja eldönteni. A szerzőpáros felvette azt a kérdést is, hogy „egy család felbomlása és újabb család alakulása vajon bővíti vagy szűkíti a tényleges személyes kapcsolati hálót” (Harcsa–Monostori 2020:4-5). E tanulmány ennek a korántsem egyszerű kérdésnek a megválaszolásához igyekszik némi adalékkal szolgálni. Az elméleti rész a család-szerkezetben bekövetkezett változásokat vázolja fel elsőként, majd a társas kapcsolatok alapvető jellemzőit járja körül. Ennek során kitér a társas kapcsolatok erősségének, funkcióinak, minőségének rövid bemutatására és a téma szempontjából releváns bizalmas, illetve baráti kapcsolatok szerepével és főbb hazai jellemzőinek rövid ismertetésével foglalkozik. A vizsgálati minta és módszer bemutatása után a mozaikcsaládban élő nők bizalmas kapcsolatait, azok funkcióit, a családi kapcsolatokkal való elégedettséget és az egyént körülvevő baráti kör feltárt jellegzetességeit rendszerezi.

Elméleti háttér

Változások a családszerkezetben

Az úgynevezett normál életúttól való eltérések már korábban is léteztek, de a múlt század 70-es éveitől kezdődően gyakoribbá váltak, így elterjedt például a szingli életmód, az élettársi kapcsolat, továbbá a mozaikcsaládokat eredményező válás utáni újraraházasodás vagy új élettársi kapcsolat kialakításának a gyakorlata. Ennek hátterében nemcsak a gazdasági és társadalmi átalakulások, hanem az értékekben bekövetkező változások is fellelhetők. A nők tömeges beáramlása a munkaerőpiacra nem csupán a kétkeresős családmodell általánossá válását tette lehetővé, hanem megalapozta az anyagiilag független, önálló életvitel kialakulásának lehetőségét is. Mindez az értékek megváltozását is magával hozta. A közösséggel szemben fontos lett az egyén, a közösségi értékek mellett, nemegyszer azokkal szemben, fontosak lettek az egyéni értékek. Az individualizálódás a tradicionális értékek, így a hagyományos párkapcsolat és családmodell változását is eredményezte. E változások közül itt a házasságok érzelmi alapokra helyezését (a gazdasági érdek helyett), illetve az ennek eredményeképp megnövekvő válási arányokat érdemes hangsúlyozni.

A családszerkezetben bekövetkező változásokat hazai viszonylatban leginkább a népszámlálási adatok vizsgálatával lehet kimutatni. Ezek alapján kijelenthető, hogy bár a hagyományos családszerkezet nálunk is átalakul, a társadalmi együttélés legkisebb egysége továbbra is a család. Fontos hangsúlyozni, hogy „Statisztikai értelemben családnak a nőtlen, hajadon gyermekkel vagy gyermek nélkül együttélő házastársak és élettársak, továbbá a nőtlen, hajadon gyermeküket egyedül nevelő szülők számítanak”. A legutóbbi, 2011-ben végzett népszámlálás adatai szerint a családban élők száma 7%-kal volt alacsonyabb, mint egy évtizeddel azelőtt. Ezzel párhuzamosan az egyedülélők, szingli életmódot folytatók aránya növekedett. A házasságkötések időben eltolódva realizálódnak, és gyakoriak a válások.

Jelentős változás mutatható ki a különböző családtípusok előfordulási arányaiban: 1) csökkent a házaspáros családok száma; 2) nőtt az élettársi kapcsolatban élők száma; 3) csökkent a család átlagos mérete, melynek hátterében a gyermekszám csökkenése áll; 4) csökkent a kétgyermekes családok aránya, míg jelentősen nőtt az egy gyermeket

vállalóké és csupán enyhén nőtt a három vagy több gyermekes családoké (Vörös–Kovács 2013).

A házastársi kapcsolatok mellett figyelmet kell fordítani az élettársi kapcsolatokra is, hiszen arányuk és számuk is évről évre növekszik. További fontos ismérv, hogy növekszik az élettársi kapcsolatban született gyermekek száma és aránya is. Sőt, a trend megfordulni látszik: a házastársi kapcsolatokban egyre kevesebb, míg az élettársi kapcsolatokban élők esetén egyre több gyermek születik. Ez a trend még hangsúlyosabb, ha a 15 év alatti gyermekeket vesszük alapul: 2011-ben 100 házastársi kapcsolatra 50, ugyanennyi élettársi kapcsolatra pedig 67 gyermek jutott (Vörös–Kovács 2013).

A családtypusok pluralizálódásának egyik fontos része a mozaikcsaládok vagy más néven multinukleáris családok stabil jelenléte a család-szerkezeti típusok között. Ezek a családok, hasonlóan a nukleáris családokhoz, két felnőttből, akik házasság- vagy élettársak, és a gyerek(ek)ből állnak. Eltérően azonban a tradicionális családmodelltől, a mozaikcsaládban a párkapcsolatba az egyik fél (a férfi vagy a nő) már egy előzőleg is létező, tőle függetlenül létrejövő szülő-gyermek kapcsolathoz csatlakozik. A másik fontos különbség, hogy a mozaikcsaládban van legalább egy olyan gyermek, akinek mindennapos nevelésében nem vesz részt mindkét vérszerinti szülő. Attól függően, hogy a családban melyik szülő van pótszerepben, megkülönböztetjük a póttanyás, a póttapas és az összetett mozaikcsaládot. A póttanyás mozaikcsalád esetében csak az apa vérszerinti gyermekét nevelik, a póttapasban pedig csak az anyáét. Összetett a mozaikcsalád akkor, ha mind az anya, mind az apa hozott gyermeket a közös családba és őket együtt nevelik. Ez a háromosztatú tipizálás bővül abban az esetben, ha az előző kapcsolatból hozott gyermek(ek) mellett saját, közös gyermek is születik. Ezt közös gyermekes mozaikcsaládnak nevezzük és ezen belül is három altípust lehet megkülönböztetni aszerint, hogy csak az anya, csak az apa, vagy mindkettőjük korábbi kapcsolatából származó gyermeke(ke)t nevelnek a közös gyermek(ek) mellett. Hazánkban a póttapas típus a leggyakoribb, köszönhetően annak, hogy válás után a gyermeket legtöbbször az édesanyjánál helyezik el. Viszonylag ritka a közös gyermekes mozaikcsalád, ahol tehát mindkét fél hoz magával gyermeke(ke)t és van közös gyermek is. A 2011-es népszámlálási adatai alapján a házastársi kapcsolatok esetén a póttapas mozaikcsalád volt a leggyakoribb (93% tartozott ide), míg élettársi

viszony esetén a póttapas mozaikcsalád mellett (66%) gyakori volt a póttanyás (20%), és a közös gyermekes (11%) típus is. Ami az együttélés időtartamát illeti, a népszámlálási adatok szerint a mozaikcsaládban élő házastársak harmada, élet-társak fele legfeljebb öt éve él együtt. Általában elmondható, hogy a házasságban élők iskolai végzettsége magasabb, mint az élettársi kapcsolatban élőké (Vörös–Kovács 2013).

Mindezen tényezők mellett fontos leszögezni, hogy a vonatkozó hazai adatok nem utalnak arra, hogy a mozaikcsaládok elterjedése növekvő tendenciát mutatna (Monostori–Murinkó 2018; Harcsa–Monostori 2017).

A társas kapcsolatok erőssége, funkciója, minősége

A társas kapcsolatok szerepe a mindennapi életben szinte evidensnek mondható: ahhoz, hogy az egyén, akár mikro-, akár makroszinten, kapcsolódjon a társadalomhoz, társak kellenek. Ezek a társak alkotják az egyén társas kapcsolathálózatát, melynek fontos mind a kiterjedtsége (hányan vannak ebben a kapcsolathálózatban), mind az összetétele (kik vannak ebben a kapcsolathálózatban). Lényeges a társas kapcsolatok segítségével áramló vagy éppen nem áramló erőforrások kérdése is: ki mit kap, ki milyen erőforráshoz jut a társas kapcsolatain keresztül. Az egyén társas „közvetítésével” ér el emocionális, instrumentális vagy éppen anyagi javakat, melyek segítik mindennapjait és segítik élete alakulását. Azzal például, hogy elősegítik a társadalmi beágyazódottságát, vagy éppen a vertikális, felfelé irányuló társadalmi mobilitását. Az egyéni kapcsolathálózat összetétele hatással van az egyén szubjektív életminőségére is: azt, hogy hogyan érzi magát valaki, nagy mértékben befolyásolják az őt körülvevő társak és a hozzájuk fűződő kapcsolat is.

A kapcsolathálózati elemzésekben gyakran használt fogalom a kötés erőssége, amely azt mutatja meg, mennyire áll egy adott személyhez közel egy másik személy. A kötés erősségét az együtt töltött idő mennyisége, az érzelmi intenzitás, az intimitás, a bizalom, valamint a kölcsönös segítségnyújtás egyaránt meghatározzák (Granovetter 1973).

Az erős kötések azok a kapcsolatok, amelyek biztosítják az egyének számára az intimitást, stabilitást, és bizalom érzését, segítik a megküzdésben, és támogatják a nehéz élethelyzetekben, emellett pedig biztosítják a fizikai és pszichés jól-léthez szükséges javakat (Angelusz–Tardos 1991; Granovetter

1991; Kawachi 2006 in Dávid–Husztí–Lukács 2016). Az erős kapcsolatok a mindennapi, többnyire intenzív, intim kapcsolatok, amelyek közé elsősorban a szűk család (szülők, gyerekek, házastársak, testvérek) sorolható, továbbá itt szokás említeni a közeli rokonságot, illetve a közeli, bizalmas barátokat is, akivel az egyénnek intim és gyakori kapcsolata van (Husztí 2015a, b). A gyenge kapcsolatok laza szálak, ismeretsegek, melyek jelentősége abban áll, hogy hidat képeznek az erős kapcsolatokon keresztül nem elérhető társadalmi helyzetben lévő csoportokhoz. Gyenge kapcsolatokhoz soroljuk általában a jelenlegi és volt szomszédokat, tanárokat, munkatársakat, üzleti partnereket, katonatársakat, kollégiumi társakat, felületes személyes ismerősöket, barátok, rokonok által bemutatott egyéb ismerősöket (Granovetter 1973; Kawachi 2006; Dávid–Husztí–Lukács 2016).

Jelen tanulmány a multinukleáris családokra fókuszálva elsősorban az erős kötésekkkel, azon belül is a családi és a baráti kapcsolatokkal foglalkozik.

A kapcsolatoknak nem csupán az erősségéről, de funkciójáról is kell szólnunk, hiszen az egyén társas kapcsolatrendszerét alkotó személyek különbözőképpen kapcsolódnak az egyénhez. Lehetnek 1) közeli családtagok – szülők, gyermekek, házastársak, élettársak; 2) távolabbi rokonok; 3) közeli, bizalmas barátok; 4) nem családtagok: szomszédok, munkatársak, osztálytársak, stb. Ezek a különböző kapcsolattípusok eltérő funkciókat tudnak betölteni. A társas támogatások mérése során Mitchell és Trickett (1980) négy általános kapcsolati funkciót különböztetett meg: 1. érzelmi támogatás; 2. feladatorientált segítségnyújtás – elvárások közlése; 3. értékelések – közös világnézet; 4. szerteágazó információ – társas kapcsolatokhoz való hozzáférés. Barrera és Ain (1980), a fenti kategóriák továbbgondolásával hat különböző típusú támogatást különböztetett meg: 1. anyagi támogatás, 2. fizikai segítség, 3. intim interakció, 4. tanács, 5. visszaigazolás, 6. társas kapcsolatok (Albert–Dávid 2001).

Az egyén különböző kapcsolatait eltérő funkciókkal „használja”: nehéz élethelyzetben, betegség, lelki vagy fizikai problémák esetén általában a közeli családtagoktól kap és vár támogatást az ember, míg például barátaival szabadidős tevékenységeket végez inkább. Azonban a barátok szerepe sem egyforma, hiszen mást jelent fiatal korban van idősen és más lehet a funkciója egy közeli barátnak, mint egy „havernak” (Albert–Dávid 2001, 2007).

A társas kapcsolatok lehetnek erősek vagy gyengék és különböző funkciókat láthatnak el. Ezen

kívül a kapcsolatok minősége is fontos, főként az erős kötések esetén. Ezek tulajdonképpen a közeli családi kapcsolatok. Amíg az emberek többsége általában az erős kapcsolataitól kap szeretetet, örömet, és ezt jó esetben képes elégedettséggé és boldogságérzéssé alakítani, addig a bánatot okozó erős kapcsolatok rontják az életminőséget, diszharmonikussá teszik az életet (Utasi 2008:61). A diszfunkcionális, komoly és megoldatlan konfliktusokkal terhelt kapcsolatok, illetve az izoláció, kevés esetben marad negatív következmények nélkül az egyén életére nézve. Itt kell megemlíteni, hogy az utóbbi években egyre inkább hangsúlyossá válik az, hogy a kapcsolathálózat és a támogató hálózat egymástól eltérő fogalmak: egyrészt nem minden kapcsolat támogató jellegű, másrészt különböző típusú kapcsolatoktól, különböző támogatásokat kaphat az egyén (Albert–Dávid 2001:16). Utasi (2008) megkülönbözteti egymástól a bizalmas, támogató, és a semleges, örömet nem okozó, negatív előjelű, bánatot okozó kapcsolatokat.

A 80-as években született az úgynevezett karaván modell (convoy model, Kahn–Antonucci 1980), mely azt mutatja be, hogy az egyént élete során különböző kapcsolatok kísérik végig. Ez a „karaván” egyszerre állandó, hiszen bizonyos típusú kapcsolatok születéstől fogva végigkísérik az egyént (szülők, testvérek), és ugyanakkor változó is, ha például az egyes életszakaszokat jellemző barátokra, iskolatársakra, munkatársakra gondolunk, akik ideig-óráig elkísérik az egyént élete során. Az „egyéni konvojba” tartozó kapcsolatok jellemezhetőek az alapján, milyen támogatást nyújtanak az egyénnek (érzelmi, anyagi, instrumentális), mennyire fontosak az egyén számára, milyen gyakran találkoznak, mennyire bizalmas és pozitív vagy negatív a kapcsolat.

Bizalmas kapcsolatok

A társas kapcsolatok egyik fontos mutatója, hogy mennyire bizalmas az egyén és a másik személy viszonya. Mennyire jellemző az, hogy megbeszélnek egymással fontos, intim dolgukat? A bizalmas kapcsolatok elsősorban az egyén közeli családtagjai közül rekrutálódnak, ők jelentik azt a kapcsolattípust, melytől az egyén intimitást, megértést, elfogadást vár. A bizalmasok kikerülhetnek azonban a közeli barátok közül is. A családok belüli és kívüli bizalmas kapcsolatok hozzájárulhatnak az egyén boldogulásához (Utasi 2002). A bizalmas kapcsolatokat

több hazai kutatásban is behatóbban vizsgálták (pl. 1999, 2004, 2011), melyek egyik főbb megállapítása, hogy az embereknek van általában egy bizalmas kapcsolata. 1999 és 2004 között nőtt a bizalmasok átlagos száma, mely bizalmasok általában a nem rokoni kapcsolatok közül kerültek ki. Ezt a jelenséget Albert–Dávid (2012) a bizalmas kapcsolatok modernizációjának nevezi, mely alátámasztható a kérdésben megfigyelhető nemek közötti különbségek eltűnésével is: kiegyenlítődött a nők és a férfiak bizalmasainak átlaga, melyhez a férfiak körében valószínűleg elsősorban a barátok bizalmassá válása járult. Ezzel együtt jár a bizalmas kapcsolatok hasonlóbbá válása, legalábbis nemi szempontból: a férfiak bizalmasa egyre gyakrabban férfi, míg a nőké inkább nő. A modernizálódás további, az előzőekhez szorosan köthető jele, hogy csökkent a házastársak, élettársak említése a bizalmas kapcsolatok között. A rokoni kapcsolatok irányából a választott kapcsolatok (lehet rokoni vagy nem rokoni) irányába tartó eltolódásról írnak mások is (pl. Pahl–Spencer 2004 – említi Albert–Dávid 2012).

Baráti kapcsolatok

Ahogy azt fentebb már láthattuk, a barátok, elsősorban a közeli, bizalmas barátok, erős kötéseknek számítanak, hiszen támogatják az egyént a nehéz élethelyzetekben, pszichés támaszt nyújtanak nekik. A legfrissebb hazai kutatások a baráti kapcsolatok számának pozitív változásairól számolnak be: felértékelődnek a baráti kapcsolatok (Albert–Dávid 2012; Kopasz et al. 2008). Egyre elfogadottabbá válik, hogy a családtagok mellett/helyett egyéb, nem rokoni kapcsolatok is fontos, bizalmas szerepet töltenek be. Ha a jól működő családi kapcsolatok mellé, azt kiegészítve épülnek be újabb, nem rokoni kapcsolatok a bizalmas hálóba, az mindenképpen egy táguló, bővülő kapcsolatrendszerbeli változást mutat. Viszont az is megfigyelhető, hogy a nem rokoni, bizalmas kapcsolatok nem a családi kapcsolatok mellé, hanem azok helyett lépnek be, mintegy pótolva az ott meg nem kapott bensőséges viszonyt. Míg a TÁRKI felmérés 1999-es adatai szerint a felnőtt kérdezettek 14%-ának bizalmas beszélgetési hálójában nincs rokon, addig 2011-ben ez a szám már 24%. A nem rokoni kapcsolatok közül a barátok szerepe és aránya növekedett meg: 1999-ben a bizalmas beszélgetési hálózatokban a barátok aránya alig 15%, míg 2011-ben már 39% volt (Albert–Dávid 2015). Ennek legfőbb

magyarázatát a család szerkezeti változásaiban látják a kutatók és a házasságban élők csökkenő számával, az alacsony gyermekszámmal, a magas válási arányokkal és az alternatív együttélési módok terjedésével indokolják a fentebb vázolt változást (Tóth 2012). A családi kapcsolatok közül a legjelentősebb változás a házastárs/élettárs viszonylatban mutatható ki: ez a kapcsolattípus egyre kevésbé fontos, mint bizalmas kapcsolat (Albert–Dávid 2015). A férfiak és nők kapcsolatainak összetételét vizsgálva az állapítható meg, hogy míg 2015-ben a nők több rokoni és kevesebb nem rokoni kapcsolatot soroltak fel bizalmasaik között, mint a férfiak, 2018-ra ez a különbség már eltűnt (Dávid–Albert–Huszi 2020). Azt is fontos megemlíteni, hogy a társsal élő férfiak társukat magasabb arányban említették bizalmasként, mint a társsal élő nők (42% és 35%) (Albert–Dávid 2012).

A kapcsolatok szerepe válás, újraházasodás idején

A társas kapcsolatoknak fontos szerepe van az olyan meghatározó életesemények, mint a válás vagy akár az új pár megtalálása, külön- és összeköltözés, újraházasodás esetén. Az addig stabilnak hitt, bensőséges, bizalmas, szűk családi kapcsolatok, tehát az egyént körülvevő kapcsolatrendszer magja változik meg. Ezzel egyidőben a történések hatással vannak a tágabb rokoni kapcsolatokra is: a nagyszülőkkel, keresztszülőkkel, testvérekkel, unokatestvérekkel, illetve az ő családjaikkal ápolt viszonyra. Az ilyen típusú családi esemény érintheti a bizalmasok egy másik körét, a barátokat is. Ha a családi változások költözést, munkahelyváltást is magukkal hoznak, a folyamat érintheti az addigi szomszédsági és munkahelyi kapcsolatokat is. Az egyén társas támogatórendszerének több rétegét is érintheti a megváltozó családi helyzet. Mindez épp egy olyan „embert próbáló” helyzetben, ahol az egyénnek fokozottabb természetes igénye van a támogató társas kapcsolatokra.

A válás után egyedül maradó szülő a rokoni hálózatból elsősorban a nagyszülőkre számíthat akár lelki támogatás, akár a gyerekgondozásba vagy a házimunkába való besegítés révén. A rokoni hálózatból a testvérek támogató szerepe is megnövekszik ezekben az időszakokban, elsősorban akkor, ha a szülők fizikailag távol vannak és nem tudnak napi szintű segítséget nyújtani. A testvérek és családjaik hasonló élethelyzetük (hasonló

korú gyermek, stb.) miatt is fontos támaszt jelenthetnek. A szomszédi kapcsolatok elsősorban nem érzelmi, hanem instrumentális segítséget tudnak nyújtani ilyen helyzetekben (Földházi 2019).

A mozaikcsaládok esetén a társas támogatórendszer ettől eltérően is alakulhat. Aeby és szerzőtársai (2014) egy kutatás eredményein például éppen arra mutattak rá, hogy a válás és újraházasodás során kialakuló „kapcsolati lyukak” pótlása a mozaikcsaládok esetén szélesebb kapcsolati körből történik és az úgynevezett bonding típusú, összetartó kapcsolatok helyett a bridging, összekötő típusúak kerülnek előtérbe¹ (Lin 2008; Aeby 2014).

A minta és a módszer

A mozaikcsaládokat több szempontból is vizsgáló kutatás keretében megszervezett kvalitatív adatfelvételre² 2020 nyarán került sor. A kutatási mintába való bekerülésnek több feltétele is volt: 1) legyen legalább egy gyermek az újonnan kialakított családban; 2) legalább két éves kapcsolat; 3) az első kapcsolat (házasság esetén) jogi válással zárult. A kutatásban megkérdezett interjúalanyok a kérdezés idején tehát multinukleáris vagy más néven mozaikcsaládokban éltek: 28 mozaikcsaládban élő nő, 1 férfi, 4 mozaikcsaládban élő gyermek (2 fiú, 2 lány), továbbá 7 nevelőszülő mozaikcsaládban élő nő (N=40).

Jelen tanulmányban csak azok az interjúk kerülnek feldolgozásra, melyek nem nevelőszülő családokban készültek, illetve az elemzés nem tartalmazza azokat az interjúkat sem, amelyek mozaikcsaládban élő gyermekekkel készültek. Kizártuk az elemzésre kerülő esetek közül azokat is, akiknek nem lettek feltéve a kapcsolathálózatra irányuló kérdések, vagy valamilyen oknál fogva válaszaik nem voltak relevánsak és értelmezhetőek a téma szempontjából.

1 „Bonding”, összetartó kötések – az ide tartozók közösen birtokolják az erőforrásokat és az információkat, viszonylag zárt és ugyancsak homogén csoport, de az úgynevezett gyenge kötések is megjelenhetnek. „Bridging”, összekötő kapcsolatok – ide a gyenge, különböző társadalmi csoportokon átívelő híd-szerű kapcsolatok sorolhatók (Lin 2008).

2 A kutatás az MTA Mobilitási Kutatási Centrum Kiválósági Együttműködési Program keretében zajló „Mobilitás és immobilitás a vidéki terekben” című kutatási program során valósult meg.

Az így kialakított, a továbbiakban elemzésre kerülő minta (n=23) tehát csak nőket tartalmaz, átlagos életkoruk 43,26 év, iskolai végzettségük alapján két fő csoportba sorolhatók: 1) középfokú (9 fő); 2) felsőfokú végzettség (14 fő). A mozaikcsalád típusát tekintve a vizsgált minta a következő gyakoriságot mutatja:³

1. pótapás mozaikcsalád (az anya vérszerinti gyermekét nevelik közösen): 11 eset (48%)
2. pótanys mozaikcsalád (az apa vérszerinti gyermekét nevelik közösen): 1 eset
3. összetett mozaikcsalád (mind az anya, mind az apa hozott gyermeket a közös családba és őket együtt nevelik): 10 eset (43%).

A továbbiakban a mozaikcsaládban élő vizsgált válaszadók társas kapcsolatai olyan kérdések mentén kerülnek bemutatásra, mint az általában kérdőívekben használt, úgynevezett névgenerátor típusú kérdések:

1. *„Ha az elmúlt fél évre gondol, kik azok az emberek, akikkel ön a fontosabb dolgait, problémáit megbeszélte? (a családon kívül és a családon belüli kapcsolatokra egyaránt kíváncsiak vagyunk)”*
2. *„Kik azok a személyek, akikkel közös programot csinálhat, eljárhat szórakozni, összejöhet kikapcsolódni, esetleg vendégeskedni, ha van egy kis szabad ideje?”*
3. *„Kikre számíthat, kiktől kaphat segítséget az otthona, a háztartása körüli teendők ellátásában, a mindennapokban előforduló kisebb-nagyobb feladatok (pl. költözés, festés, kisebb-nagyobb javítási munkák, stb.) megoldásában?”*

A fenti kérdések közül az első a bizalmas kapcsolatok feltérképezésére használatos, míg a második a szabadidő eltöltésével foglalkozik, a harmadik kérdés pedig a kisebb instrumentális feladatok ellátására mozgósítható kapcsolatokat méri fel.

Az interjúban alkalmazott kérdések mentén a bizalmas kapcsolatokkal való elégedettséget is tudjuk vizsgálni:

3 Egy esetet nem tudtunk ily módon kategóriába rendezni, mert az ő esetében az anya vérszerinti gyermeke már felnőtt, elhagyta a családi házat, az apa gyermekei pedig nem velük élnek.

„Hogyan jellemezné a szűk családban meglévő kapcsolatokat? Mennyire elégedett a családon belüli kapcsolatokkal? (Kiegyensúlyozottnak érzi a családon belüli kapcsolatait vagy nehézségekkel terheltnek?)”

A baráti kapcsolatra vonatkozóan pedig a következő további kérdésekre adott válaszok alapján tudunk meg egy kicsit többet:

„Kik alkotják a baráti társaságukat? (munkatársak/szomszédok, stb.)”

„Átalakult-e az új kapcsolatának következtében a baráti társasága? (vannak-e olyan barátok, akiktől eltávolodtak, vannak-e új barátok stb.)”

Eredmények

A bizalmasok köre

A bizalmasok azok a kapcsolatok, akikkel az egyén fontosabb dolgait, problémáit meg tudja beszélni. A válaszadók nem meglepő módon, leggyakrabban a jelenlegi házastársaikat, élettársaikat sorolták fel ennél a kérdésnél, de hasonló gyakorisággal kerültek említésre a barátok is, mint bizalmas kapcsolatok.

„*Igazából mindent a párommal meg tudok beszélni és meg is szoktunk beszélni. Hála istennek, nagyon jól működik a kommunikáció.*” (44 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

„*Hát vele, a párommal. Illetve van két barátnőm, akikkel napi szinten tartjuk a kapcsolatot.*” (40 éves, egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

„*A barátnőm leginkább, de vele sem sűrűn találkozzunk, de a lelki támaszom inkább az T. Szóval, hogy mindenki, hogy tényleg mindent megbeszélünk és egy tök jó.*” (33 éves középfokú végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Viszonylag magas a szülők említési aránya, ezen belül is elsősorban az anyáké (12 említésből 8 alkalommal). Ezt magyarázhatja az anya-lány kapcsolatnak a jellege, ami bizalmas kapcsolatként maradhat fenn a lány gyermek felnőtt korára is.

„*Első körben mindenképpen a férjem az, akivel megbeszélem a problémáimat, ezt követően a családom, ott leginkább az édesanyám, illetve barátok.*” (32 éves, főiskolai végzettségű, pótanás mozaikcsalád)

Az egyéb kapcsolatok között megjelennek a munkahelyi kapcsolatok, illetve egy esetben a volt partnerkapcsolat is.

„*Hát, azért van két kolléganőm, akikkel nagyon közeli kapcsolatban vagyunk... És övele nem csak szakmai kérdéseket, hanem minden más egyebet is. Annyira jó tanácsokat tudott adni! Olyan jól látta a dolgokat.*” (51 éves, főiskolai végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

„*Volt párom. Mindenből, tehát maximálisan... főleg a gyerekeket érintő dolgokban.*” (46 éves felsőfokú végzettségű válaszadó)

A válaszadók a bizalmasaik között több kapcsolatot is megjelölhettek, nem limitáltuk a megnevezhető személyek számát. Az interjúk kérdezői technika miatt viszont több olyan eset is volt, ahol a válaszokból nem tudunk pontos számot mondani arról, hogy hányan is tartoznak a bizalmasok közé, hiszen több esetben eleve többes számban említettek kapcsolatokat (pl. barátok, rokonok).

„*Hát,ők. A szűk családom. Tehát a párom és a három gyerekem. A következő az anyukám, apukám, a testvérem és a családja. Illetve a baráti kör, a barátaim. Szűken vannak. Tehát mondhatnám azt, hogy három-négy olyan barátom van, barátnőm, akivel megosztom a dolgokat.*” (45 éves, egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

A vizsgált mintában egy olyan válaszadó volt, aki azt mondta, hogy a költözése miatt (a kérdezés előtt két évvel költözött másik városba) a korábbi bizalmas kapcsolatai meggyengültek, újak pedig még nem alakultak ki.

„*Nekem még nem alakult itt ki két év alatt olyan kapcsolat, hogy meg tudtam volna valakivel beszélni. Inkább a d-i barátaim, de ott meg már kezd úgy eltávolodni az a kapcsolat, az a szoros kötelék kezd egy kicsit meglazulni, hogy arrafelé meg már nem tudom elmondani.*” (39 éves, egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Volt olyan interjúalany is, aki csupán a párját jelölte meg bizalmas kapcsolatként, illetve egy másik válaszadó csak az édesanyját sorolta ide.

„*Nekem a párom van. Anyu az egy érdekes kapcsolat. Nem volt igazából úgy...*” (36 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

„*Hát, csak anyukám. Csak anyukám.*” (64 éves, főiskolai végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Érdekes megfigyelni azt is, hogy voltak olyan interjúalanyok, akik a párkapcsolatukat nem sorolták fel a bizalmasaik között.

„Nekem így a szüleim, ők így aktívak, meg viszonylag fiatalok. A testvéremmel is meg szoktam beszélni vagy így az öcsémel főleg. Illetve hát vannak barátaim, barátnőim, főleg, akikkel ilyen komolyabb beszélgetéseket szoktam, velük szoktam megosztani.” (44 éves egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

„A barátnő, illetve a kisebbik testvérem. Négyen vagyunk testvérek és a kicsivel, a kicsivel inkább.” (42 éves középfokú végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

„Miután A-sal vannak problémáink mostanában... Igazából a lányaimmal és az idősebb lányom keresztanyjával.” (53 éves középfokú végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Ha a bizalmas kapcsolatok összetételét vizsgáljuk, megállapítható, hogy a válaszadók nagy része mind rokoni, mind nem rokoni kapcsolatokat is felsorolt a bizalmasai között, bizalmas networkje tehát vegyesnek mondható.

„A férjem, az öcsém, a barátnőim, a gyerekeim. Igen, így. Anyukám.” (46 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Hasonlóan vegyes összetétel, de más említési sorrend figyelhető meg a következő interjú részletben:

„Hát ez nekem a bátyám, sógornőm. Meg van egy nagyon jó barátnőm, meg a párom.” (38 éves egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

Szabadidős kapcsolatok

A társas kapcsolathálózat mérése során figyelembe szottuk venni és rákérdeztünk azokra a személyekre is, akikkel az egyén a szabadidejét tölti. Ezek a kapcsolatok, funkciójukat tekintve a társaság nyújtását biztosítják az egyénnek. A kutatásban vizsgált mozaikcsaládban élő nőkre leginkább az jellemző, hogy szabadidejüket elsősorban a családdal töltik.

„Hát, nekem nem sok szabadidőm van, úgyhogy ha megyünk, akkor családdal megyünk.” (39 éves, egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

„Elsősorban a párommal és nagyon sok programot kettesben is szervezünk magunknak.” (44 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

A családi kapcsolatok között, a szűk család mellett megjelenik a tágabb rokonság is (testvérek, sógorok, sógornők, unokatestvérek, keresztgyerekek).

„...a keresztlányom családjával, aki az unokaöcsémnek a lánya, ő velük közös programokat... viszont, mivel azért nem olyan közeli rokon, azért úgy mindent nem beszélek meg... De ő velük lehet közös programot.” (51 éves, főiskolai végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

Voltak olyan interjúalanyok, akik csak barátot említettek a szabadidő eltöltésére vonatkozó kérdésnél, míg másoknál a család és a baráti társaság egyidejű említése történt.

„Most például nyaralni a barátnőmekkel voltunk... nekem van egy ilyen csajos társaságom... meg a gyerekeimmel én nagyon szeretek lenni. Szórakozni L-val szoktunk kettesben. Azt csináljuk, hogy kinézünk valami olyan helyet vagy egy zenét, vagy olyan programot és elmegyünk, meg amúgy táncolni is járunk, táncolni tanulunk.” (38 éves, középfokú végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Ritkán, de előfordult olyan is, amikor a szabadidős kapcsolatok között a családon és a barátokon kívül megjelentek úgynevezett gyengébb kötéseik: kollégák, a gyerek szabadidős tevékenységéhez kapcsolódó egyéb ismerősök.

„Hát, járunk egy sport klubba, egy cross fit terembe, ott van több barátunk. Velük, illetve az ő baráti köréből is került, meg az enyémből is, akivel családdal is ugye elég szoros a kapcsolat.” (40 éves, egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

Instrumentális támogatás

A segítségkérésnél már kevesebb embert jelöltek meg a válaszadók és a válaszok legtöbbször csak a legszűkebb családi körben mozogtak. Ennél a kérdésnél a család sokkal inkább dominált, mint a barátok: a legtöbb esetben csak családtagot említettek a válaszadók, akiktől kaphatnak segítséget az otthon, illetve a háztartás körüli teendők ellátásában, a mindennapokban előforduló kisebb-nagyobb feladatok (pl. költözés, festés, javítási munkák stb.) megoldásában.

„Hát, a párom, ő nagyon-nagy barkács, meg apukám is egyébként olyan típus, hogy őhozzájuk.” (37 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

„Főképpen egymásra, meg a gyerekekre. A szűk családra. Illetve most a lakásfelújításnál apukám szokott jönni.” (42 éves középfokú végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

Több olyan interjúalany is volt, akik a családon kívül barátokra is számíthatnak ilyen esetekben, illetve további egy-egy olyan említés volt még, ahol a családon kívül vagy a szomszéd, vagy ismerősök segítségét kérhetik.

„Mindenképpen a férjemet tudnám itt is megemlíteni, hiszen azt gondolom, hogy csapatként tudunk együttműködni..., egyébként pedig abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy több olyan barátunk is van, aki mondjuk egy költözéskor a segítségünkre tudna lenni...” (32 éves, főiskolai végzettségű, pótanás mozaikcsalád)

„...annak idején az öcsém volt nagy segítségemre. Meg például, ha már a festést említettük, a keresztanyám férje festő... Meg elmondanám, hogy nagyon jó kis utcában lakom és van néhány szomszéd család, akivel így összetartunk.” (42 éves, főiskolai végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

Persze olyanok is akadtak, akik nem szoktak ilyen esetekben segítséget kérni, igyekeznek mindent saját maguk megoldani.

„Ez teljes önerős dolog.” (45 éves egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

„Gyermekeim, meg hát a férjemtől is, amit ő meg tud tenni, azt meg is teszi. ... Egy kis lakást festünk a lányommal és ott kell a villanyszerelést megcsinálni és azt a férjem fogja megcsinálni. A festést meg én is, meg főleg a középső lányom csinálja.” (39 éves egyetemi végzettségű, összetett mozaikcsalád)

A családi kapcsolatoknál érdemes kiemelni, hogy az instrumentális segítségnyújtásban a szűk család tagjain kívül a válaszadók szülei (több esetben konkrétan az apa), anyósa, keresztgyerekek és sógornő is megjelölésre kerülnek. A partner szülei közül csak az anyós, és csak két esetben jelenik meg és csak az instrumentális segítségnyújtás esetén. Ők egyébként sem a bizalmasok, sem a szabadidő eltöltése kapcsán nem kerülnek említésre.

„Hát a gyerekekre inkább Papi szokott, meg Anyósom, ha úgy ráér, meg T-nak a húga.” (33 éves középfokú végzettségű, összetett mozaikcsalád)

„Tehát az én szüleim mondjuk sokat segítenek, ők el is jönnek, meg vigyáznak a gyerekekre. ... Anyósom is, ő szívesen vigyáz a gyerekekre...” (44 éves egyetemi végzettségű, pótapás mozaikcsalád)

A bizalmas kapcsolatok tehát leginkább vegyes összetételűek, míg a szabadidő eltöltése vagy csak családtagokkal vagy családtagokkal és a barátokkal történik leggyakrabban, és az instrumentális támogatást leggyakrabban csak a családtagoktól várják a válaszadók.

A válaszokból az is kiderül, hogy azok, akik bizalmasaikat csak családi körből nevezték meg, a szabadidő eltöltése és a kisebb instrumentális segítségkérés kapcsán már baráti és szomszédi kapcsolatokat is megneveztek, társas támogatórendszerük tehát összetett és különböző funkciókra a családon kívül más típusú kapcsolatokat is tudnak mozgósítani.

Elégedettség a családi kapcsolatokkal

Az interjúk kitértek arra is, hogy a válaszadók szűk családi kapcsolatokkal való elégedettségét vizsgálják. A kérdésre azonban azért nehéz pontos választ adni, mert mindenki máshogyan érti a szűk család fogalmát. Voltak, akik csak magukra – mint szülőkre – és a gyerekekre gondoltak, míg mások a tágabb családot is bevonták a válaszaikba. Ezekkel a kapcsolatokkal vannak, akik teljesen elégedettek és vannak, akik az egyes családon belüli széthúzások, meg nem értékek és elfogadások miatt vegyesnek ítélik meg helyzetüket. Voltak olyan interjúalanyok is, akik negatívan értékelték családi kapcsolataikat, illetve egy esetben nem is tudta családtként értelmezni magukat a válaszoló. Néhány interjúrészletet kiemelve érzékeltetőbbé válik a családi kapcsolatok megítélése.

A családi kapcsolatokkal elégedett:

„Én azt gondolom, hogy mi egy ilyen nagyon érzelmes, és nem tudom, melegsívű család vagyunk, akik így törődnek egymással, tehát hogy nekünk ez így fontos. Tényleg így heti egyszer mindenkivel beszélek, meg tényleg összejárunk, szeretünk együtt lenni.” (44 éves egyetemi végzettségű nő, pótapás mozaikcsalád)

„Ő megint csak rokon, ők megint olyanok, hogy bármi van, azonnal... De ugyanúgy fordítva is, szóval... őket imádom. Hu, nem sok ember van, de akik vannak, azok maximálisan...” (39 éves középfokú végzettségű nő, pótapás mozaikcsalád)

„Amúgy a családdal így jól kijövünk, meg mindenki velünk így tartjuk a kapcsolatot, a keresztelő is egy szűk negyven fős lesz, de ha mindenkit meghívnánk, akkor százötven fő – kétszáz lenne, szóval így azt azért nem. Szóval így jó a viszonyunk.” (33 éves egyetemi végzettségű nő, összetett mozaikcsalád)

„... szerintem egy családban az apukának és az anyukának kell nagyon jóban lennie és egy erős egységet alkotnia ahhoz, hogy a gyerekek is jó legyenek. ... És magunknak kell lenni az első számúnak minden esetben és nem a gyerekeknek, tehát a mi kapcsolatunk kell, hogy egy olyan erős kapcsolat legyen, amire alapszik az egész család.” (44 éves egyetemi végzettségű nő, pótapás mozaikcsalád)

Vegyes érzések, családon belüli széthúzások:

„Ha csak a mi kis családunkat, a 8 személyes családot nézzük, akkor azt mondanám, hogy lehetne sokkal jobb. Tehát, hogy a gyerekek jól elvannak, de sosem lesznek szoros barátságban. Ők így a kényszerhelyzetben találják meg a megoldást” (46 éves egyetemi végzettségű nő, összetett mozaikcsalád)

„Hát vegyes, mert a tesómékkal nagyon jó, ugyanakkor a másik testvéreméssel nagyon rossz, nem is beszélünk egymással és nem tudom miért alakult ez így, hát anyukámékkal is vegyes, olyan... szóval hol jó, hol rosszabb, szóval azért lehetne jobb.” (38 éves egyetemi végzettségű nő, pótapás mozaikcsalád)

Negatív álláspont:

„Hát, az én részemről a család az úgy, hogy anya meghalt, egy kicsit széthullott, az új párom családjával, illetve két éve volt egy nagyobb vita és ott nem is tartjuk a kapcsolatot. Teljesen eltávolodott a párom is a szüleitől, meg őszintén én nem kívánatos személy lettem.” (42 éves középfokú végzettségű nő, pótapás mozaikcsalád)

„Nem vagyunk úgy egy család, úgy érzem és szerintem ez nem is lesz már meg. De ez sok mindentől adódik. Nem is gondolom, hogy ezen így nagyon változtatni kéne vagy szóval úgy erőltetni kell, mert nem gondolom... de kijönnek egymással, tehát nem fújolnak egymásra, szóval semmi olyasmi nincs, ami nagy ellentét lenne.” (38 éves középfokú végzettségű nő, összetett mozaikcsalád)

Baráti kapcsolatok

A családi kapcsolatok mellett érdemes foglalkozni a baráti kapcsolatokkal is. Az interjú szövegből arra tudunk következtetni, hogy kik alkotják a mozaikcsaládban élő nők baráti társaságát, illetve azt lehet megvizsgálni, hogy vajon változott-e a baráti kör a válással, a régebbi partnerkapcsolat megszűnésével és az új család kialakulásával.

A baráti társaságot egyrészt régebbi, másrészt új barátok, barátnők alkotják, akik a munkahelyről, volt iskolákból, a rokonságból (jellemzően a gyermekek keresztszülei), a gyermek iskolai és szabadidős elfoglaltságához kapcsolódóan (osztálytársak szülei, táncórára együtt járók szülei), a szomszédságból rekrutálódnak. Egy olyan válaszadó volt, aki nem tudott barátokat megnevezni, illetve egy interjúalany baráti társaságát mind az ő, mind a párja baráti társasága közösen alkotja. Érdemes megemlíteni, hogy viszonylag gyakori volt az interjúalanyok részéről a jelenlegi párjuk baráti társaságának említése. A megkérdezettek a baráti társaság átalakulásáról is beszámoltak, mely átalakulás azonban több formában ment végbe: voltak, akik azt mondták, hogy új baráti társaság van kialakulóban körülöttük és voltak olyanok is, akik az új partnerüket vonták be saját korábbi baráti társaságukba, lévén, hogy a férjnek, élettársnak nem volt szoros baráti kapcsolata előtte.

„És gyakorlatilag miután én elváltam, illetve az új párom kezdett beépülni az életünkbe, úgy alakítottunk ki kapcsolódásokat. Vagy neki volt egy-kettő hozott barátja, nekem ugyanígy barátnők, és velük. Egyre szorosabb.” (45 éves egyetemi végzettségű pótapás család)

Néhányan arról számoltak be, hogy nem alakult át a baráti társaságuk, megmaradtak a régi kapcsolatok, nem morzsolódtak le a családi változások miatt.

„Nekem határozottan azok az erős kapcsolatok, azok a mai napig erős mag. Meg az a szuper, hogy a férjemnek is ők... Szóval, hogy mondjam... hogy igazából én hoztam az összes embert, aki jelenleg, meg a múltban is volt és ők most is. Szóval inkább azt mondanám, hogy... a férjem részéről nem jöttek sokan akkor bele a baráti kapcsolatba inkább.” (29 éves egyetemet végzett, összetett mozaikcsalád)

Egy válaszadó fogalmazta meg azt, hogy a kapcsolatuk elején elhanyagolták barátaikat, illetve egyikük mondta azt, hogy korábban sem volt baráti társasága és most sincs.

„Hát, nekem nem volt baráti köröm. Nekem általános iskolában volt egy barátnőm, végig általános iskolás korunkban. Aztán ő is elkerült, én is elkerültem.” (64 éves, főiskolai végzettségű, összetett mozaikcsalád)

Az iskolai végzettség és a mozaikcsalád típusa, mint a személyes kapcsolathálózat összetételét befolyásoló tényezők

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy van-e különbség a válaszadó iskolai végzettsége szerint az interjúk alapján felállított személyes kapcsolathálózat mintázatában, illetve a mozaikcsalád típusa szerint vannak-e különbségek.

A válaszadókat iskolai végzettség szerint két nagy csoportba sorolhatjuk: középfokú iskolai végzettséggel (9 fő), illetve főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők (14 fő).

Ha végzettség alapján kategorizáljuk a válaszadókat, akkor megfigyelhető, hogy a középfokú végzettséggel rendelkező válaszadók jellemzően két-három bizalmassal rendelkeznek, családi kapcsolataikkal nagyon kevés esetben elégedettek és esetükben jellemző leginkább a negatív álláspont kifejeződése. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében több bizalmast figyelhetünk meg és az ide sorolható válaszadóknak több mint fele elégedett volt a szűk családi kapcsolataival. A középfokú végzettséggel rendelkezők harmada sorolta a bizalmasok közé párját, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők háromnegyede említette partnerét bizalmasai között.

A mozaikcsalád típusa szerint megvizsgálva az eseteket elmondható, hogy a pótapás családmoddelleknél a nők átlagosan több bizalmast soroltak fel, azonban tíz válaszadóból csak négyen említették a párjukat bizalmasként. Ezzel szemben az összetett családtípusban élő nők alapvetően ugyan kevesebb bizalmast jelöltek meg, viszont nyolc esetben a párjukat is közéjük sorolták.

A pótapás mozaikcsaládot képviselő válaszadók (10 fő) közül négyen elégedettek voltak családi kapcsolataikkal, három esetben vegyesnek minősítették, egy esetben pedig negatív dolgokat soroltak fel inkább. Az összetett családmoddelt képviselő válaszadók (11 fő) a szűk családi kapcsolatokat négy esetben vegyesnek ítélték, három

esetben elégedettségüket fejezték ki, ugyancsak három esetben pedig negatívnak ítélték azt.

Ezek alapján az mondható el, hogy a vizsgált pótapás családokban élő válaszadók nagyobb bizalmas körrel rendelkeznek, családi kapcsolataikkal pedig inkább elégedettek.

Összefoglalás

A tanulmány a mozaikcsaládokban élő nők egyéni kapcsolatrendszerét vizsgálta 23 interjú alapján: az egyéni kapcsolathálózatnak egyik részét, az úgynevezett erős kötéseket, ezen belül a családi kapcsolatokra és barátságokra fókuszált, ugyanis az alkalmazott interjúk kérdései elsősorban a kapcsolattípusok említését generálták.

A vizsgált mozaikcsaládokban élő nők bizalmas kapcsolatai elsősorban a családtagokból és a barátokból állnak, mely általános jelenség. Férjüket, élettársukat illetve barátnőjüket egyenlő arányban említi a megkérdezettek. A válaszadók bizalmas networkje mégis az átlagostól kissé eltérő képet mutat, ugyanis bizalmas kapcsolataik között nemegyszer együtt említik párkapcsolatukat és barátjukat is. Így esetükben modernizálódott bizalmas kapcsolatrendszert detektálhatunk. A nem rokoni kapcsolatok között a barátok szerepének és arányának növekedése általános jelenség, amit leginkább a család szerkezetének változásával magyaráznak a kutatók (Tóth 2012). Nem jellemző a válaszadókra, hogy bizalmas beszélgetési hálózataik nem tartalmaznak rokoni kapcsolatokat, holott ennek növekedésére utalnak egyéb vizsgálatok (Albert–Dávid 2015). A vizsgálatban tehát, eltérően az Aeby és munkatársai (2014) eredményeitől, inkább az úgynevezett „egyszerre partner és barát(nő)” (‘simultaneously friend cluster’) kapcsolathálózati típus volt a leggyakoribb, míg a „válás utáni” (‘post-divorce cluster’) típus csak néhány esetben fordult elő.

A válaszadók az instrumentális jellegű segítségkérésnél kevesebb embert jelöltek meg, legtöbbször csak a legszűkebb családi körben mozogtak, itt már a család sokkal inkább dominál, mint a barátok. A szabadidő eltöltése vagy csak családtagokkal vagy családtagokkal és a barátokkal történik leggyakrabban. Ez betudható esetleg annak, hogy a mozaikcsaládokban megnövekszik a család kohéziójának megteremtéséhez és megtartásához szükséges időtartam, így az esetlegesen keletkező szabadidőt is kizárólag velük vagy barátokkal kiegészülve, de családi körben, együtt töltik. A válaszadók az derül ki

tehát, hogy a válaszadók társas támogatórendszere bizonyos szempontból összetett és különböző funkciókra a családon kívül más típusú kapcsolatokat is tudnak mozgósítani.

A legfrissebb vonatkozó statisztikai adatok elemzése során a Harcsa–Monostori szerzőpáros arra a megállapításra jutott, hogy a mozaikcsaládokban élő szülők rokoni és baráti kapcsolatait tekintve kapcsolatszegénynek mondhatók. Az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci helyzet viszont meghatározó lehet ebből a szempontból (is): a munkaerőpiacon aktív, magas iskolai végzettséggel rendelkező mozaikcsaládokban élők kisebb eséllyel kerültek a kapcsolatszegények közé (Harcsa–Monostori 2020).

Az itt bemutatott információk szerint megállapíthatjuk, hogy a vizsgált, mozaikcsaládokban élő, jellemzően középkorú, legalább középiskolai végzettséggel rendelkező nőknek a bizalmas, illetve a társasságot nyújtó (szabadidő), valamint az instrumentális támogatást biztosító kapcsolataik főleg a családtagokra és rajtuk kívül elsősorban a baráti kapcsolatokra épülnek. Fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgált esetek többségében az azonos nemű barát (=barátnő), mint bizalmas, nem a párkapcsolat (férj, élettárs) helyett került említésre, hanem mellettük. A partner mellett a barátnő a legfőbb bizalmas sok esetben. A vizsgált mozaikcsaládokban élő nők leginkább erős kötéseikbe ágyazottak: főleg olyan kapcsolatokat említettek az interjúk során, melyekre jellemző a sok együtt töltött idő, a bizalom és az intimitás, illetve akiktől instrumentális támogatást (is) várhatnak. Az interjúkat olvasva azonban az is felsejlik, hogy ezek a családok tulajdonképpen erős kötéseik közé vannak zárva és nem feltétlenül tudnak időt, energiát és lehetőséget biztosítani arra, hogy gyenge kötéseiket alakítsák, ápolják. Úgy tűnik, hogy a vizsgált családokra jellemző egyfajta elszigetelődés, a szoros kapcsolatok közé záródás. Az interjúkból kiderül, hogy a család egyben tartása nemegyszer akkora erőfeszítést igényel, hogy az egyéb társas kapcsolatokra már nem marad kapacitása a szülőknek. Például alig volt olyan eset, amikor a válaszadók konfliktusmentességet, teljes elfogadást tapasztaltak volna mindkét fél rokonai részéről. Ez a képzet azonban az interjúban megfogalmazott, elsősorban az erős kötésekre irányuló kérdéseknek is köszönhetően. Az viszont megfigyelhető, hogy a válaszadók családja (az anya szülei, testvérei, rokonai) áll szorosabb kapcsolatban a mozaikcsaládokkal, mintegy kísérve azt a konvojt, ami a válás és új párkapcsolat kialakítása során jelentősen átalakul, egyfajta stabilitást biztosítva annak.

Felhasznált irodalom

- Aeby, G. – Widmer, E. D. – De Carlo, I. 2014 Bonding and Bridging Social Capital in Step- and First-Time Families and the Issue of Family Boundaries. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships* 8 (1):51-69.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2001 *Ha elszakad a háló... A hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2007 *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég, Budapest.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2012 Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In Kovács Imre et al. szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest, 343-356.
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2015 Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatás eredményeinek áttekintése. *SOCIO.HU* 4:1-11.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1991 *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest.
- Barrera, M. 1980 A method for the assesment of social support networks in community survey research. *Connections* 3 (3):8-13
- Dávid Beáta – Huszti Éva – Lukács Ágnes 2016 A társas kapcsolatok jelentősége a társadalmi integrációban. In Dr. Kósa Zs. szerk. *Helyzetkép a magyarországi romákról*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 67-86.
- Dávid Beáta – Albert Fruzsina – Huszti Éva 2020 *Kapcsolati tőke és földrajzi mobilitás*. Megjelenés alatt.
- Földházi Erzsébet 2019 *Hun házasodunk, hun meg elválunk. Párkapcsolatok megszűnése és új kapcsolatok kialakulása*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó. Budapest.
- Granovetter, M. S. 1973 The Strenght of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78:1360-1380.
- Granovetter, M. 1982 A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In Angelusz R. – Tardos R. szerk. 1991. *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 371-400.

- Harcza István – Monostori Judit 2017 A háztartás- és családszerkezeti változások hosszú távú trendjei Magyarországon európai kontextusban: teóriák, tévképzetek, tények. *Demográfia*, 60(4):299-332.
- Harcza I. – Monostori J. 2020 A mozaikcsaládok. *SOCIO.HU*, 10(2):1-26.
- Hettlage, R. 2000 Individualisierung, Pluralisierung, Postfamiliarisierung. Dramatische oder dramatisierte Umbrüche im Modernisierungsprozess der Familie? *Zeitschrift für Familienforschung*, 12. (1):72-97.
- Huszi Éva 2015a *Megismer-hetem: a személyes kapcsolathálózat feltárásának új formája – kapcsolati napló*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen
- Huszi Éva 2015b Mondd meg, kikkel töltöd az idődet, s megmondom ki vagy. A társas támogatást nyújtó személyes kapcsolati háló néhány jellemzője és működése a Nyíregyházi járásban. *Acta MedSoc* Vol. 6. No. 18-19:121-145.
- Kahn, R. L. – Antonucci, T. C. 1980 Convoys over the life course: Attachment, roles and social support. In Baltes, P. – Olim, B. edit. *Life-span development and behavior*. Academic Press, New York, 383-405.
- Kawachi, I. 2006 Commentary: Social capital and health – making the connections one step at a time. *International Journal of Epidemiol*, 35(4):989-993.
- Kopasz Mariann – Szántó Zoltán – Várhalmi Zoltán 2008 A magyar háztartások tagjainak kapcsolatháló-dinamikája 1992 és 2007 között. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk. *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. TÁRKI, Budapest, 105-120.
- Mitchell, R. – Trickett, E. J. 1980 Social Networks as mediators of social support: An analysis of the effects and determinants of social networks. *Community Mental Health Journal*, 16.
- Monostori Judit – Murinkó Livia 2018 Család- és háztartásszerkezet. In Monostori J. – Öri P. – Spéder Zs. szerk. *Demográfiai portré 2018*:153-170.
- Pahl, R. – Spencer, L. 2004 Personal Communities: Not Simply Families of 'Fate' or 'Choice'. *Current Sociology*, 52(2):199-221.
- Somlai Péter 1999 A sokféleség zavara, a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, (XLII.) 1–2:38-47.
- Somlai Péter 2013 *Család 2.0 – Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág Kiadó.
- Tóth Olga 2012 Társadalmi integráció és család. In Kovács I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó és MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 369-382.
- Utasi Ágnes 2002 Társadalmi integráció és családi szolidaritás. *Educatio* 3:384-404.
- Utasi Ágnes 2008 *Éltető kapcsolatok – A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Vörös Csabáné – Kovács Marcell 2013 A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statistikai Szemle*, 91. Évfolyam 12. szám.